

A
TUDOMÁNYOS
SZOCIALIZMUS
ALAPELVEI

ÍRTA:
HORT DEZSŐ

A szerző előszava

Ezt a füzetet, ha újra írnám, ma sok tekintetben másképp írnám meg: egyszerűbben, a közvetlen mindennap kérdéseihez nagyobb közelségben és *kevésbé*. — „*precízen*” is. Az olvasó, különösen a tudományos stílushoz nem szokott olvasó (s a füzetek olvasóinak javarésze ilyen) nem szereti a kifejezés kérkedő biztosságát, a „kérelhetetlen” logikát. Különösen nem szeret egy mondatot többször elolvasni s azt mondja, joggal, nagy írónak, aki nagyon egyszerűen mond el neki nagyon lényeges dolgokat.

E füzet ma más szempontból sem nyerné meg, ha én volnék a kritikusa, a létezésemet:

Túl fölényes, túl objektív, túl kérészé veszi *a szívére* a tárgyát. Így nem tanácsos a szocializmusról beszélni, mely végre is a tömegek szívügye, melyben e tömegek h u mi .mg reményeik és nagy vágyaik valósulását keresik és üdvözlik, Ez a hang túl katedrális: túl okos. Nem érezteti azt, ami ma döntő jelentőségű, azt, aminek nem lehet ellenállni: azt, *hog*y az írója *hisz* az igazában. Inkább csak néhány társadalomtudományi törvény szenvedély és elfogultság nélkül való ismeretetésére törekszik.

Ha mégis hozzájárultam e kis füzet megjelentetéséhez — s éppen ma, mikor a szocializmus Közép- és Kelet-Európában alakulásának súlyos korszakát, éli, ez azért történt, mert mélységes meggyőződéssel hiszem, hogy a *marxista* szocializmus — az a marxista szocializmus persze, melyet még nem fertőzött meg a kommunista-bolsevista ideológia — valóban *egy nagy állomást* jelent a szocializmus tudományossá válásának történetében. Nem lezárt, szent, és érinthetlen dogmát, hanem a „tudományos szocializmusának: a tudományra *épülő tudatos és tervszerű társad-alomformálásnak egyik nagy és alapvető*

fejeketét, melyről a *német* társadomtudományi gondolkodás legkiválóbbjai: Max Weber, Werner Sombart, Johann Menge elmondottak ismételtén másraputaló szavakat; a amely ma növekvő mértékben foglalkoztatja az angol, és északamerikai gondolkodást.

Ha céljának százszázalékosan nem is megfelelő ez a füzet, annyit, azt hiszem, mégis el fog érni, hogy a figyelmes olvasóban felkelti a komoly érdeklődést s az ellenfélben: az oly nagyon gyűlölt és oly kevésbé értett „marxizmus” ellenségeiben is legalább kételyt ébreszt; talán mégis csak valami nagy kulturális akarásról, valami nagy emberi célról van szó!

Még azt szeretném hangsúlyozni, hogy e füzet csupán a marxi gondolatrendszer *alaptörvényét*, a társadalom úgynevezett „ökonómikns mozgástörvényét” tárgyalja; hogy tehát a marxizmus alaposabb megértéséhez; még további füzetek szükségesegek, melyekre talán már a közeljövőiben sor kerül.

Budapest, 1940.

Tudomány és szocializmus

Marx Károly nagy barátja és hű munkatársa, *Engels Fri-gyes* teszi a híres megkülönböztetést *tudományos* és *utópista* szocializmus között s a következőkép jellemzi a tudományos, vagy marxista szocializmust:

A tudományos szocializmus *a fennálló társadalmi rend megváltoztatására* törekszik, mert ez a fennálló társadalmi rend helytelen és igazságtalan.

E célja elérésében azonban nem olyan célok titán indul, mélyeket magányos töprengésében agyait ki magának egy-egy gofidolkodó, hanem kutatja a társas egyesülés összefüggéseit és törvényszerűségeit, mindenekelőtt a társadalmi fejlődés és haladás irányát, hogy a *megismert társadalmi összefüggősékekhez és törvényszerűségekhez* igazítsa a cselekvést.

A megismerésekhez igazodó szocialista cselekvés kivitelére aztán nem egyes melegszívű és nagy befolyású emberbarátokat, vagy hatalmas királyokat akar megnyerni, hanem *azoknak szervezeit erejével törekszik a cél: a szocialista társadalmi rend elérésére, akiket a fennálló társadalmi rend igazságtalansága, közvetlenül sújt,* vagyis a dolgozók, mindenekelőtt a proletariátus, a szervezett ipari munkásság egyesült erejével.

Ép ezért mert

nem kiagyalt, ideálok: *utópiák*, hanem megismert törvényszerűségek: *tudományos megismerései.*

után igazodik, tudományos és nem utópiás szocializmus.

Három fő ismertetője

van tehát a, marxista vagy tudományos szocializmusnak:

- a) a fennálló társadalmi, rend megváltoztatására irányuló mozgalom;
- b) cselekvő akaratában tudományos felismerések után igazodik;
- c) cselekvő akaratának végrehajtására a dolgozó tömegeket akarja megszervezni.

Ezért mondhatjuk azt is, hogy a tudományos szocializmus
elmélet és mozgalom.

Elmélet, mert azt kutatja, ami a társas együttélés valóságában, a társadalomban tényleg van, különösen pedig azt, hogy mely irányban alakul, fejlődik és halad a társadalmi élet; és *mozgalom*, mert e megismerést fel is akarja használni egy jobb, egy méltányosabb társadalmi rend elérésére. Elmélet, mert fel akar ismerni és mozgalom, mert megismerés szerint akar cselekedni.. Elmélet, mert keresi, hogy mi van, és mozgalom, mert nem akar bezárkózni a csak önmagáért való tudás megközelíthetetlen elefántcsont-tornyába, hanem le akar szállni a jobbért, a jövőért, az emberségesebbért való küzdelem porondjára.

Tulajdonképpen minden tudományos tevékenységnek ilyen *elmélet-mozgalom jellege* van: minden tudománnyal azt akarja megismerni az ember, ami van, hogy a felismert valóság után igazíthassa cselekvését.

Az orvostudomány leírja például az emberi test külső szerkezetét s az emberi testben végbemenő sajátos életfolyamatot, hogy aztán, ha az emberi test megbetegszik, vagyis nem „normálisan funkcionál”, hasznát vehesse megismerésének. Ezért tanul a leendő orvos mindenekelőtt anatómiát (az emberi test külső érzékszervét) és biológiát (élettant). Az elektromos jelenségek tudománya kutatja például, hogy hogyan keletkezik, miként nyilatkozik, minő hatások kiváltására képes az elektromos erő. Miért? Azért, hogy megismerve az elektromos erő „természetét”, felhasználhassa azt világításra, gépek és járművek hajtására, melegítésre, főzésre, gyógyításra stb. A ma oly nagyon fontos és minden nappal fontosabb neveléstudomány az emberi magatartások természetét, a gyermek, a serdülő s a felnőtt lelki világát, jellemvonásait, egyszerűen a pszichikus (lelki) jelenségvilágot vizsgálja, hogy hasznára fordíthassa e megismeréseket a nevelő munkában.

A tudományos tevékenység jellemzésére tehát ezt a formulát állíthatnánk fel:

Így és így van (amint a megismerés megállapította) a valóságban, ezért célszerű *ezt* és *ezt* cselekedni...

A tudományos tevékenység azonban nemcsak a *testek* s az *egyéni magatartások* „természetét” vizsgálja. Van még egy harmadik jelenségcsoport is, amelynek fontossága mindinkább előtérbe lép. Ez pedig

a társas együttélés vagy társadalom

világa. Az ember ősi vágya ép, hogy ne csak a testi világ tárgyait tudja alakítani, ne csak egyes emberek lelkivilágára legyen nevető hatással, hanem befolyásolni tudja az emberi együttélésnek társadalmi, vagy szociális formáit is.

A *társadalomtudomány* éppen azt kutatja, *miként van a társadalomban*: minő társas formákban élnek együtt az emberek, minő tevékenységeket fejtenek ki, milyen intézményeket tartanak fenn és különösen, hogy halad-e — s lia igen, mely irányban és minő tekintetben — társas együttélésük. S a cél, a tudományos megismerés célja itt is az, hogy lehetővé váljék a *megfelelő tudatos cselekvés*: a társas együttélés tudatos alakítása a fejlődés, a haladás irányában.

A *marxista vagy tudományos szocializmus, mint elmélet*, mint a társadalomról szóló megismerések rendszere éppen

a társadalomtudomány egyik alapvető fejezete,

amely a társas együttélés s a társadalmi fejlődés lényeges törvényszerűségeit ismerte fel és formulázta. S a *marxista vagy tudományos szocializmus mint mozgalom* éppen arra törekszik, hogy az elmélet megismerései értelmében szervezze meg: a társadalmi erőket a jelen társadalmi rend tudatos és meg gondolt átalakítására.

II.

Az „utópiás” szocializmus

A tudományos szocializmus tehát a társadalom mind tudatosabbá váló önformáló akaratának máig legfejlettebb alakja,

A tudományos szocializmus előtt sem hiányoztak persze kísérletek, amelyek bírálták a fennálló és helytelen társadalmi rendet és megváltoztatására törekedtek. E korábbi kísérletek közös jellemvonása azonban az, hogy mindnyájan *egyéni színezetűek* voltak, vagyis a társadalmi állapotok átalakítására

a) nem úgy törekedtek, hogy előbb kutatták a társadalom immanens (benső erőktől hajtott) fejlődésirányát, hanem kieszeltek egy „legjobb”, egy „ideálisan szép”¹ *társadalmi rendet, mint a jövő mintaképet*;

b) s e mintaképet *nem a dolgozók szervezett és egyesült akaratával igyekeztek megteremteni*, hanem hatalmas államfők és nagy szívű emberbarátok segítségével.

Miért voltak e szociális vádiratok és jövőt kereső elgondolások a tudományos vagy marxista szocializmus előtt egyéni és utópiás színezetűek?

Engels adja meg a választ. A szocializmus fejlődése aa utópiától a tudományig című művében:

„1802-ben jelentek meg *Saint-Simon* genfi levelei, 1808-ban *Fourier* első munkája, 1800 január elsején vette át Robert *Owen* New-Lanark vezetését. (*Engels* e három utópista szocialistával foglalkozik.) Ez időben azonban a kapitalista termelési mód és vele a burzsoázia és proletariátus közti ellentét még *egészen* fejletlen volt. A nagyipart, amely éppen akkor keletke-

zett Angliában, Franciaország még nem ismerte. Pedig csak a nagyipar termeli ki azokat a konfliktusokat, amelyek a termelési mód átalakítását, tőkés karakterének megszüntetését kényszerítő szükségszerűséggé teszik; s csak a nagyipar fejleszti ki másfelől éppen az óriás termelőerőkben a konfliktus megoldására szolgáló eszközöket. 1800 körül tehát csak keletkezében voltak az új társadalmi rendből fakadó ellentétek^v épiigy, mint megoldásuk eszközei. S ha Párizs nincstelen tömegei a forradalmi rémuralom alatt egy pillanatra meg is hódították a hatalmat, csak azt tudtak bebizonyítani, mily lehetetlen volt hosszabb időre uralmuk az akkori viszonyok között... Ez a történelmi helyzet befolyásolta természetesen a szocialista elméletek első alkotóit is. A kapitalista termelés éretlen állapotának s az éretlen osztályhelyzetnek éretlen teóriák feleltek meg. A társadalmi feladatok megoldását, amely még rejtve volt a fejletlen gazdasági viszonyokban, az észnek kellett kieszelnie.”

Forduljunk most ez általános ismertetés után a legfontosabb utópistarendszerek felé és kíséreljük meg rövid jellemzésüket.

Kezdjük a sort azzal a gondolkodóval, aki először kísérelte meg az újkori Európa szellemtörténetében a fennálló és szentesített állapotok szigorú kritikáját s először gondolt el egy szabású mintaképet: az „*Utópia*”-t.

Morus Tamás

Morus hősies nyíltsággal rajzolja a korabeli Anglia közállapotait: A nagyok hírvágya mint pestis terjeszkedik el pusztasággá, juhok legelőjévé (a születő textilipar gyapjút szolgáltatták a juhok) változtatja a virágzó falvakat...)

Az „Utópia” a tényleges állapotok kritikája után, s az „újonnan felfedezett” Utópia-sziget ideális közállapotait írja le. Utópiában mindenki dolgozik, rövid munkanap van.

Igazi szellemi kultúra örömeiben élik Utópia lakói életüket s annyira megvetik az anyag-hoa fűződő hivalkodást és hiúságot, hogy aranyból csak éjjeli edényeiket készítenek. A termelő-eszközök a közhatalom, tulajdonát képezik.

¹ Az „Utópia” szerzője *Morus* Tamás (1478—1535) VIII. Henrik angol király kancellárja volt, s a vérpadon végezte életét, mert Henrik egyházi fűhatóságát nem akarta elismerni. Művének címe szolgál az „utópisztikus” szocialista irányzat megjelölésére, (*Morus* Tamás Utópiája magyarul is megjelent.)

Morus sokban követője nagy elődjének az utópia terén *Plátónak*, többek közt abban is, hogy egy bölcs uralkodót, *Utopus* hereeget, tesz *Utópia* alkotójává, De míg Plató rendszere arisztokrata, addig Morusé demokrata, kommunizmus: minden ember egyenlő jogán, nem társadalmi rendek hierarchikus egymás föle rendezettségén alapul. Az „*Utópia*” annyiban is nagy lépés előre, hogy a termelőeszközök: köztulajdonát és a központosított termelést állítja fel ideálul, ahoi a tkináiat és kereslet viszonyát a szükségletek megállapításával határozzák meg és minimális munkával maximális munkaeredményt igyekeznek elérni.

Charles Fourier

Az utópizmus második nagy újkori képviselője, a francia *Ch. Fourier*, jómódú kereskedőcsaládból származott s amikor apai örökségét a francia forradalom idején teljesen elvesztette, mint kereskedelmi alkalmazott kereste kenyerét. E minőségében érte kenyéradójának az a megbízása, hogy süllyessen — általános szükség idején — egy hajórakomány rizksását a tengerbe, acélból, hogy a cég spekulációja jobban sikerüljön, Ez élmény véglegesen megutáltatta vele foglalkozását s kétségtelenül hutással volt egész későbbi gondolkodására is.

A fiatal kereskedelmi alkalmazott kora közállapotainak tanulmányozása felé fordul és 1808-ban megjelent első művében nagy megjelenítő és szatirikus erővel ostromozza a vigasztalan jelent, a nagy az utópisták útjára térve, kiszelje a jövő ideálját.

Fourier „*Jövő Birodalma*” falanszterekből: szövetkezetekből áll, amelyek mindegyike kétezer embert foglal magában s e kétezrek minden gazdasági és kulturális szükségletéről gondoskodik. E falanszterekben nem munkakényszer

hanem a munka tiszta öröme uralkodik, mert minden munkás azt végezheti, amihez valóban kedve van. ami veleszületett tevékenységi hajlamának, változatosság iránti szükségletének, szépérzékének megelel. E falanszterekben aztán 144 évig élnek az emberek, négy mázsa lesz a súlyuk s a társadalmi rend igazságos volta a természetet is oly mértékben át fogja alakítani, hogy a tengernek limonádéje lesz...

A falanszter-rendszerű jövő társadalom megvalósítását az osztályok békés együttműködésétől várja *Fourier*. S amikor kísérleti falansztereinek felállításához hiányoztak a kellő előfeltételek, meg volt győződve róla, hogy irodalmi tevékenység gének hatása alatt hamarosan meg fog jelenni a nagy mecénás, a nagy műpártoló, aki hozzásegíti eszméi megvalósításaihoz. Hosszú ideig várta, mindennap egy bizonyos órájában párizsi szobájában ülve, azt a milliomost, aki majd rendelkezésére fogja, bocsátani a szükséges összeget — e megható reménykedéssel is csak utópisztikus elképzeléseinek tiszta ábrándváltat bizonnyítván.

A tiszta utópiából a tudományos szocializmusba való átmenet ilusztrálására két gondolkodót kell szemügyre vennünk.

Robert Owen

Az angol Robert Owen már nem Utópia szigetén vagy miliomások áldozatkészségével építendő falanszterekben, hanem saját munkatelepén — a híressé vált new-lanarki fonógyárban, amelyet a fonógép feltalálójától: *Richard Arkwright*-től vett meg — igyekszik, az emberi lélek s a társas együttélés realitását, kutatva, olyan szociális állapotokat teremteni, amelyekben új és emberséges nevelési elvek kifejezhetik hatásukat. Mert Owen meg volt győződve róla — a modern nagy angol gondolkodók építő emberszeretetének, reális humanizmusának úttörője ebben is —, hogy emberséges gazdasági viszonyok között és értelmes neveléssel derék, munkás, a közület céljait szem előtt tartó emberek nevelhetők, akik megvalósítják „az emberi létnek azt a racionális állapotát, mely a természet csálhatatlan és megmásíthatatlan törvényein alapul”.

Robert Owen maradandó jelentősége, hogy ő irányította először a figyelmet az építő szociális munka, azt is mondhatjuk a *szociálpolitika* rendkívül fontos szerepére. New-lanarki gyárában, ahol 2500 munkást megrövidített munkaidőben felemelt bérekkel foglalkoztatott, olyan szociálpolitikai intézményeket valósított meg (fogyasztási szövetkezet, aggkori ellátás, beteg-eegélyző), amelyek sok helyütt még ma is el nem ért céljai a szocializmus mozgalmának. Joggal hangsúlyozza *Rudolf Abraham* az „*A modern szocializmus elmélete*” című munkájában, hogy New-Lanarkban „a szocializmus már gyakorlati valósággá vált, mielőtt még tudománnyá és szervezett mozgalommá lett volna”.

Ha *Robert Owen* mégis csak átmenet a tiszta utópiából a tudományosszocializmusba, úgy ez azért van, mert *Owen* kiváló írásaiban, amelyek főleg a gyakorlati angol szociálpolitikus nézeteit tartalmazzák, még nem ismerte fel a szocializmust valószínű erőket és történelmi szerepüket. És ép mert nem hitt a szociális fejlődés minden akadályt leigázó erejében, iparkodott ő is — tiszta utópista módra — példaadó telepeket alapítani, amelyekre nemes, áldozatkészséggel egész vagyónát ráköltötte,

Saint-Simon

Owen után *Saint-Simon*¹ e helyen rövidesen vegezhetünk. Nem mintha e nemes és nagyszívű arisztokrata gondolatvilága jelentéktelen lenne. Ellenkezőleg: *Saint-Simon* nem csak

¹ Claude Henri Saint-Simon (1760—1825), a francia radikál-szociália gondola-
kodás s az utópisztikus szocializmus egyik legkiválóbb képviselője, megkülön-
böztetendő Louis Saint-Simontól (1675—1755), aki 31 kötetben adta ki híres
memoárjait a francia udvari életéről és feudális társadalmi readról.

Auguste Comte, az első rendszeres társadalomtudományi gondolkodó eszmevilágát, termékenyítette meg, hanem aforizmatikus mezbe öltöztetett társadalom-szemléletével nagy hatással volt *Marxra* is. Kétségtelen, hogy a marxi gondolatrendszer egyik alapeszméje: a technikai fejlettség alapvető fontosságának kiemelése *Saint-Simonnál* már nyomatékosan feltalálható. Itt most csak annyit, hogy *Saint-Simon* is átmenet az utópiás szocializmusból a tudományos szociálizmussba, mert a saint-simoni kritika már sokhelyütt rátapint a ibajok forrására, de a saint-simoni gyógymód még majdnem teljesen utópiás: Bízik a burzsoázia szociális szellemében és Európa királyait akarja megnyerni egy „ipari világszövetség” alkotására, amelyben a tőkés, a metafizikus elvontságokkal foglalkozók (!) a a katonák alá vannak reodeive a társadalom dolgozó osztályainak.

III.

A tudományos szocialista vagy marxista elmélet keletkezése

Tudjuk most már, hogy a tudományos szocializmus az utópiással ellentétben:

a) *általános érvényű társadalomtudományi megismerésekre* törekszik és főleg a társadalmi fejlődés „immanens” (belső erőktől hajtott és megszabott) irányát kutatja;

b) s az így felismert törvényszerűségek tudatos alkalmazására: a társadalmi rendet alakító szocialista cselekvésre a *társadalom dolgozó rétegéül mindenekelőtt az ipari munkásokat* igyekezik megnyerni és megszervezni.

S tudjuk már azt is, hogy a szocialista elmélet és mozgalom tudományos irányát eddig legtisztábban és legnagyobb hatással a marxizmus képviseli.

Az most a kérdés, amire feleletet kell adnunk: hogy keletkezett a marxizmus? Kora szellemi készletének mely részeiből tevődött össze mint eredő? Mit vett át az előző és egykorú gondolkodóktól, mit és hogyan alakított át bennük. Mert „mint minden új teóriának, neki is hozzá kellett kapcsolódaia a már meglévő eszmeanyaghoz, bármennyire is a materiális és gazdasági tényékkbe eresztette gyökerét (*Engels*);

A marxizmus kialakulásának története

e lielyt, ahol nem; a marxizmus szellemtörténetét, hanem lényegét, alapvető megismerését akarjuk megismerni, természetesen nem lehet nagyon részletező. Csak a kialakulás legfőbb stációit vehetjük szemügyre.

volt Marxra legnagyobb hatással.

hegel bölcseleti rendszerének maradandó, pozitív részében egy nagyszabású történelemfilozófiát ad: végigkíséri a legfőbb társadalmi intézményeket (a családot, az államot, a művészeteket, a vallást stb.) történeti fejlődésükben. Hatalmas részlet-tudás, nagy átfogó és összefoglaló (szintetikus) képesség sugárzik *Hegel* e lapjairól. Ezt a történelembölcseletet tanulmányozza át egy hosszabb tartamú betegsége alatt az ifjú *Marx* s ennek hatása alatt éled benne az a vágy, hogy a társas élet törvényszerűségeit megismerje s épügy törvényekbe, a társadalomtudomány törvényeibe foglalja, mint ahogy a természet-tudomány törvényekbe foglalja a testek világának törvényszerűségeit.

A hegeli bölcselet negatív része egy metafizika (pontosabban ontológia)³, mely arra a „végső kérdésre” igyekszik feleletet adni, hogy mi a valóság lényege és legvégső oka. Anélkül, hogy mi is elmerülnénk ebben a ködös és homályos metafizikában, amelyről *Masaryk*, a csehszlovák köztársaság első elnöke 1899-ben megjelent, nagyszabású Marx-tanulmányában teljes joggal állapítja meg, hogy „hókusz-pókusz”, elegendő lesz számunkra, ha tudjuk, hogy *Hegel* az „Abszolút Eszme”-ben hirdeti a valóság végokát, demiiirgoszát.

Amikor *Marx* 1836-ban mint 18 éves ifjú a berlini egyetemre kerül, az úgynevezett „Ifjú-hegeliánusok” és vezérük

Ludwig Feuerbach

már befejezték győzelmes hadjáratukat a hegeli bölcselet ontológiai kinövéssei ellen. Az „Abszolút Eszme” *Feuerbachnak*, a német metafizikamentes gondolkodás egyik alapvetőjének bonckés-e alá kerül s az eszme újra az ember alkotása lesz: a meglátott és megismert valóság gondolati képe — egyszerű fogalom, a külvilág azonos tárgyainak és egymásrakövetkezéseinek emberi jele, fel a csúcsig, az „Abszolút Eszme”, vagyis az Isten fogalmáig, amely *Feuerbach* szerint szintén nem egyéb, mint az ember lényegének földi tükörképe.

Marx itt — *Feuerbach* isten-fogalmának kritikájával — kapcsolódik a német szellemi fejlődésbe.

Nem elég — írja egyik ifjúkori írásában — az isten-fogalmat a földi valóság ékő tükörképének tekinteni és megelégedni ezzel a kezdetleges vallásbölcselettel. Ha az isten-fogalom, amint *Feuerbach* tanítja, az emberi lényeg, a „Wesen des

³ *Ontológia* görög eredetű szó: a világ, a létező végső lényegéről való elmélkedést jelenti. A modern tudományos gondolkodás nem kedvez persze az ontológiai jellegű elmefuttatásoknak, amelyek minden áron az ember végső és megoldhatatlan problémáira igyekeznek feleletet adni e közben az élet a társadalom közeli és igazán lényeges kérdéseire nem is hederítenek.

Menschen” összefoglalása, úgy éppen az a kérdés, hogy ml az ember lényege; úgy éppen arra van szükség, hogy te lényeg minémiségét kutassuk: a szociális életet, a társadalom törvényszerűségeit, mert a körülötte folyó társasélet. az, ami az embert formálja, azzá teszi, ami. Az, „ég kritikája” a föld kritikájával kiegészítendő...

S Marx minden erejével e földi valóság — persze a földi valóság társadalmi részének vizsgálatába merül, hogy itt rögtön, annak a ténynek a súlyával találkozék, ami a társas együttélés valóságában az állam. Kölni újságíró, az itt megjelenő- „*Rheinische Zeitung*” szerkesztője akkor, amikor a német társadalmi és szellemi élet e rajna-parti nagy középpontjában egy falopási törvény folyik

A falopási törvény

A „*Rheinische Zeitung*” egy vezércikke számol be erről az élményről, amely Marx fejlődésében irányadó és ezzel — nyugodtan mondhatjuk — az emberi fejlődés történetében korszakalkotó volt. A fiatal gondolkodó még *Hegel-lel*, a hegeli államideállal van eltelve és megdöbbenve eszmél rá, hogy a valóság” állama mennyire különbözik a hegeli bölcselkedés államától, amely „Isten lépése a földön”. A cikk stílusa még nem marxi, hanem hegeli.

A stílus még hegeli, de a gondolat már tipikusan marxi: a „*felépítmény*” mögött a „*reális alap*”-ot, a *politika s a törvény ideológiája mögött az osztályok tényleges viszonyát kulatv.* A marxi szellemfejlődés útján innen voltaképp már csak egy lépés a tudományos szocializmus a társadalom- és történelemszemléletéig, amely nemcsak kutatja a felépítmény mögötti (vagy alatti) reális alapot, hanem megállapítja azt is, hogy az egész felépítmény „végső fokon” a termelés és elosztás hogyanjától s ezzel tulajdonképpen az osztályok közti hatalmi viszonytól függ.

A kölni falopási törvény tárgyalásának közírójához jutottak el tehát először azok az „anyagi életviszonyok”, amelyek részletes kutatása és módszeres megvilágítása aztán életcéljává lett a korszakos gondolkodónak. S ekkor, amikor már a zseni biztosságával meglátta tárgyát: „*az anyagi életviszonyokon*”, *vagyis az ökonomikus életalapokon nyugvó társadalmi rendet*, fordult figyelme azok felé a javarészt francia gondolkodók felé, akik a német elvontságok filozófusát a reális életvalóság körébe vonták.

A francia szocialisták

Fourier, Saint Simon, Louis Blanc, Proudhon voltak Marxra a 19. század francia szocialistái közül a legnagyobb hatással. — gondolkodók, akik mindnyájan a maguk franciásan szellemes és franciásan egyéni útján, de mindnyájan az új, az elnyomott és feltörekvő, a jövő kiharcolására hivatott osztály segítségével akarták megváltani a „cinikus valóságot”, melyben Marx számára egyre és félelmetes gyorsasággal gyarapodtak, a kölni falopási törvényhez hasonló tapasztalatok.

Saint-Simon az ipari termelés s a technikai fejlettség, *Proudhon* általában az ökonomikus, tényezőik alapvető fontosságára irányította tekintetét. S Proudhonnal nemcsak a francia társadalombölcselet valóságát, de a gazdasági részletkutatás nagy fontosságát is megismerte Marx. Az első közgazdaságtani mestertől késeibb elváltak ugyan útjai, de bizonyos, hogy Proudhon látta meg vele többek között a tőke nyomortszülő mozgását, az érték szociális problémáit, a munkamegosztás (kollektív erejét, amelyet a tőke minden, ellenszolgáltatás nélkül zsákmányolhat ki.

Proudhon azomban már sok tekintetben

az angol „klasszikus” közgazdaságtant

fejlesztette, tovább. Úgyhogy amikor Marx nehéz emigrációja útján Párizson és Brüsszelen át Londonba s a British-Museumba ért, csak francia földön nyert egyéni nézeteit építette a helyszínen, Ádám Smith, a moralizáló közgazdász, és Ricardó, a kérlelhetetlen logikájú bankár, szülőföldjén és társas világában tovább.

A tudományos szocializmus alaptörvényének részletes tartalma

A marxi gondolatrendszer kétkezesének, kialakításának, e rövid vázlata után most már, érthető lesz, ha megállapítjuk, hogy a marxizmus általános társadalom- és történelemszemléletének neve: a „történelmi materializmus” maga is csupán történelmi jelentőségű.

Ez elnevezés

főneve; a „materializmus” utalás Ludwig Deuerbaoh alapelveire, hogy az eszme egyszerűen a valóságnak gondolati, fogalmi képe: (a valóság egészét jelölte Feuerbach a német „Materialien” szóval.

mellékeve: a „történelmi”, pedig utalás arra, hogy a marxi gondolatrendszer a hegeli alapelvet, vagyis minden valóság-történelmiséget, örök változásban levését, is kihangsúlyozza a hogy ez örök változásban lévő adottságok társadalmi részének törvényszerűségeit kutatja.

Általános társadalomszemlélet Részletes alaptörvény

A marxi gondolatrendszer lényegének további vizsgálatában rendkívül fontos most az, hogy különbséget tegyünk az úgynevezett „történelmi materializmus” s a marxizmus alaptörvénye között, vagyis hogy elkülönítsük

az általános társadalomszemléletet

amelyet (nem nagyon helyesen) „történelmi materializmusának neveznek s amely valójában *ökonomikus színezetű realizmus*, attól az alapvető megismeréstől, mely az általános társadalomszemléletnek *egyik* eredménye s amelyet Marx a Tőke első kötetének első előszavában

„a társadalom ökonomikus mozgástörvényéinek”

(das ökonomische Bewegungsgezetz der Gesellschaft) nevez. Mert más *a módszer, az ált. alakos-nézőpont*, ahonnan a tudományos szocializmus megalkotója nézi tárgyát, a társas jelenlétevilágot és mások azok *a társadalomtudományi eredmények*, amelyekhez eljut nézőpontja, szinte azt mondhatnók szellemi fényképezőlenésé je: az ökonomikus realizmus segítségével.

Itt most először nem a módszerről, vagyis nem az ökonomikus realizmus társadalom- és történelemszemléletének jellemzéséről lesz szó, hanem az általa meglátott alapvető törvényszerűségről: a társadalom ökonomikus mozgástörvényéről. Az általános társadalom és történelemszemléletnek jellemzésére az utolsó fedezetben térünk rá.

A társadalom ökonomikus mozgástörvényének eredeti formulázása.

Marx gondolatrendszerének alaptörvényét egyik művének: *A politikai gazdaságtan kritikája* (Zur Kritik der politischen Ökonomie) előszavában fogalmazta meg. A híres szöveg a következő:

„Életük társadalmi termelésében az emberek meghatározott, szükségszerű, akaratuktól nem függő viszonyokba lépnek, a termelési viszonyokba, amelyek anyagi termelőerőik bizonyos fejlettségi fokának felelnek meg. E termelési viszonyok összessége alkotja a társadalom gazdasági szerkezetét, azt a reális alapot, amelyen egy jogi és politikai felépítmény, emelkedik s

amelynek meghatározott társadalmi öntudatformák felelnek meg. Az anyagi élet termelőmódja alakító hatással van a szociális, politikai és szellemi életfolyamat egészére. Nem öntudatuk határozza meg az emberek társadalmi létét, hanem megfordítva, társadalmi létük öntudatukat.⁴

A társadalom, anyagi-termelő erői fejlődésük egy bizonyos fokán ellentétbe kerülnek a fennálló termelési viszonyokkal, s így jogi kifejezéssel élve, a tulajdoni viszonyokkal, amelyek közt eddig alakultak. Ami a termelőerők fejlődése számára forma volt, a tulajdoni viszonyok e termelőerők bilincseivé válnak, akkor következik el a szociális forradalom korszaka.

Az ökonomikus alap átalakulásával aztán, lassabban vagy gyorsabban, átfőmálódik az egész roppant felépítmény is. Ilyen átalakulások vizsgálatánál mindig el kell választanunk a tényleges, természettudományos pontossággal, megállapítható átalakulást, amely a termelés feltételeiben végbemegy, azoktól a jogi, politikai, vallásos, művészi és bölcseleti — egyszóval ideológiai formáktól, amelyekben az emberek a (termelőerők és tulajdoni viszonyok közti) konfliktus tudatára ébrednek és a konfliktust kiharcolják. Amint nem arról ítélik meg az *egyéni* embert, hogy ő mit gondol magáról, úgy ily átalakulási korszakokat sem lehet saját ön tudati formáik után-megítélni« hanem ellenkezőleg, e tudatot kell a materiális élet ellentéteiből, a társadalom termelőerőinek és termelőviszonyainak: konfliktusából, magyarázni. Egy társadalmi alakulat nem pusztul el, amíg ki nem fejlődtek benne mindazok a termelőerők, amelyek számára elegendő tért nyit, s új magasabb termelési viszonyok sem lépnek fel, amíg létezésük anyagi előfeltételei ki nem sarjadtak a régi társadalom kebelében. Ezért az emberiség mindig csak olyan feladatokat állít magának, amelyeket meg is tud oldani, mert tulajdonkép mindig megmutatkozik, hogy csak akkor lép elő a feladat, amikor megoldásának előfeltételei jelen vagy legalább is kialakulóban vannak. A társadalom ökonomikus kialakulásának egymásra következő korszakaiul nagyjában az ázsiai, antik, feudális és modern polgári termelő módokat jelölhetjük meg. A termelés polgári viszonyai az utolsó "ellentétéét forma a társadalmi termelő folyamatában, éspedig ellentétes nem az egyéni, hanem az egyének társadalmi életfeltételeiből fakadó antagonizmus értelmében. A polgári társadalomban fejlődő termelőerők azonban megteremtik azokat a materiális előfeltételeket, amelyek ez ellentét megoldásához szükségesek. A polgári társadalomalakulattal zárul így az emberi társadalom előtörténete."

Részletezzük most e híres, de a szociológiailag nem iskolázott olvasó számára bizony nagyon elvont és nagyon nehéz, helyet:

⁴ Az eredetiben nincs külön bekezdés. Mi ezt a változtatást — éppúgy mint Rudolf Abroham „A modern szocializmus ekmélete” oímű könyvében — azért tettük, hogy élesebben elhatároljuk a marxi gondolatrendszer alaptörvényének kettős: *sztatikát* és *dinamikai*, vagyis *a társadalmat szerkezetében és fejlődésében tekintő nézőpontját*.

A társadalom ökonomikus mozgás törvényének részletes ismertetése

I. „Életük társadalmi termelésében” az emberek viszonyba lépnek egymással s a természet tárgyaival és erőivel.

Marx ismételten használja ezt a kifejezést „*a szociális viszonyok ensemble*”-je (ensemble — összesség) s magyarázatul találunk nála több rendkívül találó megjegyzést, így különöseit ezt: „*emberek egymáshoz s a természethez való viszonylatai*”. Amikor egy földművelő a földjét szántja, vet vagy arat, viszonyban áll a „természettel”, ennek anyagaival, erőivel, életnyilvánulásai val (a föld termőereje!), de a szomszédjával, esetleg a föld birtokosával is, akinek a földjén dolgozik vagy akinek a földjét bérlő, a cselédjével, családjával stb. Ha egy gyárimunkás az üzemben dolgozik, hasonlóképp viszonyban áll, mikor a nyersanyagot gépek segítségével alakítja, a természet erőivel, de a szaktársaival s az üzem tulajdonosával is. Bárhová, a társas együttélés és összeműködés bármely pontjára tekintünk is, mindenütt megtaláljuk e kettős viszonylatot: emberek viszonyát a természethez és embertársaikhoz.

II. E társadalmat alkotó emberi viszonylatok között alapvetően lényegesek a termelés, pontosabban az anyagi javak termelésének viszonylatai.

Az ember nemcsak kenyérral él, hangzik a bibliai ügyelmeztetés. Valóban, de ahhoz, hogy emberi életet élhessen, vagyis gondolkozhassék, legyen fogalma a jóról és rosszról, legyenek összefoglaló meglátásai (ügynevezett „végső feleletei”, ha még oly primitívek is), mindenekelőtt kenyérral, más egyéb élelmiszerekkel és különböző szükségleti tárgyakkal kell élnie, E tárgyi javakat, amelyek az élet közvetlen fenntartásához, vagyis minden ember materiális létéhez szükségesek, „termelni” kell és „elosztani”, emberek rendelkező tulajdonába osztani, hogy ezek szükségleteik kielégítésére el- és felhasználhassák őket. A közvetlen-termelőviszony, vagyis a javak előállítás. mindig egyúttal valaminő tulajdoni viszony is: a kisparaszt és kisiparos például magának, a föld őrni velő és gyárimunkás az agrár vagy ipari nagyüzem tulajdonosának termel; egy nagybirtokos vagy kartellmágnás luxustárgyai épúgy feltételezik a közvetlen termelőviszonyt, mint az „arató-rész”, vagy egy kishivatalnok részletre vásárolt puplin-ingei.

„*Az anyagi termelőerők fejlettsége*”, vagyis a társadalmi munka technikai készsége dönt a materiális javak termelésének hogyanja fölött. A termelés szerszámok, később gépek segítségével folyik: ezek az „anyagi termelőerők”, amelyek fejlettsége viszont a technikai készség függvénye. Az a társadalom, amely még kézimálommal őrli a gabonát és kézzel hajtja a rokka kerekét természetesen sokkal primitívebben termel, mint a gőzmalom és szövőgépes társadalom.

Anyagi termelőerők — közvetlen, termelőviszonyok a tulajdoni viszonyok együtt képezik a mindenkori társadalom „gazdasági szerkezetét”, amelyen belül a termelőerőknek, vagyis a technikai fejlettségnek van döntő szerepük.⁵

III. „A termelés» viszonyok összessége alkotja a társadalom gazdasági szerkezetét, azt a reális alapot, amelyre egy jogi és politikai felépítmény épül.

„Társadalom”, tudjuk, emberek viszonylatai egymáshoz s a természethez. E társadalmasult emberek azonban, amidőn a társadalomban élnek s így viszonyaikat realizálják, tudatosan vagy már öntudattalan, írott, vagy íratlan szabályok, előírások, normák szerint igazodnak. Ha a földműves a földét műveli, vagy rendben tartja az istállót, ha az ipari munkás nyersanyagot fél- vagy késztermékké alakít, ha az ügyvéd jogi tanácsot ad, vagy a bíró kiszabja a büntetést, ha a kereskedő fogyasztójához juttatja az árut, ha a tanító vagy tanuló tantárgyának megfelelő módszer szerint igazodik a tanításban jé» tanulásban, de akkor is, ha családtagok közös étkezésre gyűlnek, ösin erősök köszöntik egymást, a koldus megáll a fényes kirakat előtt és nem töri be az üveget — a társas élet minden viszonylatában szabályokat, előírásokat, normákat tart szem előtt az ember.

E szabályok jórésze magában hordja szankcióját: az életvitel többé vagy kevésbé bonyolult műszabályai ezek, amelyeket minden külső kényszer nélkül követ az ösztöne vagy a józan esze után igazodó. De vannak *előírások és szabályok, amelyek szentesítő je nem a belátás, hanem a közhatalmi szankció* — egyszerűen a büntetéstől való félelem.

Vegyünk például, hogy megértsük ezt, egy modern, (földművelő vagy ipari) nagyüzemet közelebbről szemügyre.

A *javak termelése* itt természetszerű: a dolgok rendje, „természete” szerint igazodik, mert különben nem lesz gabona, festék, szövet vagy cipő. De vájjon ily természetes és észszerű szabályok szerint igazodik a *termelt javak elosztása* is. Nem nyilvánvaló-e, hogy ezek a szabályok: *az elosztás szabályai már lényegesen különböznek a termelés műszabályaitól*, mert az elosztás szabályait közlelről sem a dolgok természete, a józan belátás észszerúsége szabja meg, hanem a fennálló és érvényes tulajdonjog s így végeredményben a köz- vagy államhatalom által az érvényes tulajdonjog szentesítésére kiszabott büntetéstől való félelem.

Bizonyos, hogy az állam által szentesített jogszabályoknak csupán egy része tulajdonjogi szabály. Minél fejlettebb az állam, vagyis minél szélesebb dolgozó rétegeknek van beleszólása az állami ügyek intézésébe, annál nagyobb a közösséget

⁵ Rudolf Abraham megjegyzi idézett művében. hogy „a történelmi · materializmust ezért *gazdasági vagy technológiai történelemszemléletnek* is nevezik”. (41 oldal)

védő jogszabályok szerepe, sőt annál inkább a közösség védelmére alakul át a tulajdonjog is. Merev — gyökértelen és jövőtlen dogmatizmus lenne ezt el nem ismerni. De legyen bármikép, minden történelmi korszakra áll, hogy

a) az emberi magatartást előíró *szabályok egy része közhatalmi szankcióval van ellátva:*

b) ezek a *jogszabályok;*

c) e *közhatalmi szankcióval ellátott jogszabályok szentesítője az állam,* amely szerveivel kényszerítheti is adott esetben az egyest az előírás betartására.

IV. A társadalom „gazdasági szerkezetének” s a rajta épülő „jogpolitikai szervezetnek” bizonyos „társadalom-öntudati formák” felelnek meg. Ezek képezik az ideológiai, pontosabban tiszta-szellemi felépítményt.

A társadalom-öntudati formák, a tiszta-szellemi vagy tiszta-ideológiai⁶ felépítmény megértésére tudnunk kell a következőket:

Marx-ról, akit felületes bírálói egy helytelenül értelmezett szó (a „történelmi materializmus”) alapján oly könnyen és oly szívesen neveznek materialistának, csak művei beható tanulmányozása után lesz nyilvánvalóvá, hogy mily *nagy nyomatékkal hangsúlyozta minden szociális tény szellemi alapját.* Nemcsak a 19 éves ifjú írja Hegel tüzetes tanulmányozása után apjának, hogy „a szellemi természet”, vagyis a szellemi megismerésen alapuló társadalmat, éppoly törvényszerűnek akarja megismerni, mint a „testi természet”, a testek világát. A „Das Kapital” alkotója, tehát az egyéni ereje teljébe érett Marx is leszögezi, hogy a materiális munka is szellemi terv után igazodik s hogy a legkontárabb takácsot is áthidalhatatlan úr választja el a legügyesebb méhtől, mert a takács fejében eszmeileg él az elvégzendő munka, amíg az állat csak ösztöneihez tartja magát. A marxi gondolatrendszer nem egy helyén találunk utalást arra is, hogy a társadalmi fejlődés végső faktora: a technika tulajdonkép „a természettudományok technológiai alkalmazhatósága”.

Marx tehát elfogadja a francia *Comte* Ágostonnak, az első rendszeres társadalomtudományi gondolkodónak *racionalis* társadalomszemléletét, amely szerint a társadalmi haladásnak szellemi az alapja. Ám e szellemi alapot közelebről is vizsgálat alá veszi és megállapítja

egyfelől azt, hogy *a szellemi készlet alapvető rétegét a természettudományok technikailag alkalmazható része teszi;*

másfelől azonban azt is, hogy a mindenkori technikai alapú gazdasági szerkezetnek s a rajta épülő jog-politikai szervezet-

⁶ Marx ismételtelen használja ifjabbkori műveiben e kifejezéseket: rein-geistige oder abstrakt-geistige Formen. „Ideológia”, tehát *kettős értelmű.* Jelenti tágabb értelmében az egész felépítményt, vagyis a jog-politikai szervezetet s a társadalom-öntudati formákat együtt; és jelenti szűkebb értelemben a tulajdonképpeni ideológiát: az összefoglaló és egyéb tiszta-szellemi formákat.

tnek bizonyos összefoglaló, az egésznek értelmet adó eszmék felelnek meg, amelyek a társadalmi rend. fejlettségét tisztán tükrözik.

A szűkebb értelemben vett ideológia legjellemzőbb formája természetesen az összefoglaló, az — egésznek értelmet adó vagy „végső” *felelet*, amely primitív korok egyetlen társadalom-öntudati formáját képezi s amely csakhamar szentté és érinthetlenné magasul s ma is él a theológia dogmaiban. De „ideológia” alatt szűkebb értelemben értjük egy társadalom: erkölcsi ítéleteinek összességét is, azt mondhatjuk *értéktábláját*, amely természetszerűen más egy primitív földművelő, mint egy fejlett ipari társadalomban. A faeke és a postakocsi kortársai másként képzelik a világ keletkezését, inast tartanak jóinak és kívánatosnak és más emberi tulajdonságokat tekintenek kiválónak, mint a traktorok és repülőgépek kortársai! Következésképp mások a *nevelési elvek* is egy kezdetleges, mint egy fejlett társadalomban. Sőt egy lépéssel tovább mehetünk: Míg kezdetleges társadalmakban csak az uralkodó osztálynak voltak végső feleletei, értéktáblája és nevelési elvei, ma már a feltörekvő osztály is mind tudatosabban fejleszti a maga saját társadalom-öntudati, vagyis tisztá — szellemi, formáit.

V. A gazdasági szerkezet, jog-politikai szerkezet s a tiszta szellemi tormák hármastagozatú egységében „az anyagi élet termelési viszonyai” szabják meg végső fokon „a társadalmi, politikai és szellemi életfolyamatokat”.

Egy híres aforizmájában írja Marx: „A kézi malom feudális földesurakat, a gőzmalom ipari kapitalistákat terem”. Vagyis az a társadalom, amely az anyagi élet termelési viszonyaiban még olyan kezdetleges, hogy gabonáját csak kézi malommal képes őrleni, egyúttal oly tulajdoni viszonyokat hoz létre, melyek egy szóval feudálisnak nevezhetők; míg az a társadalom, amelynek technikus és termelő fejlettsége elérte már a gőzmalom színvonalát, a tulajdoni viszonyokban ipari kapitalizmus formákat alakít ki. S amint az elosztási rend, az érvényes tulajdonjogi rendszer — mert ezt jelentik a „feudális földesurak” s az „ipari kapitalisták” — úgy az állami és rendfenntartó szerkezet s „a társadalmi öntudat” értékítéletei, nevelési elvei, összefoglaló gondolatai és művészi megnyilvánulásai is különbözők aszerint, amint technikailag és termelésileg *kezdetleges: kézimalomszerű* vagy *fejlett: gőzmalomszerű társadalmak* szerves részét képezik.

A marxizmus alapmegismerésének e részlettörvénye természetesen *nem okozati (kauzális) összefüggést* formuláz. Csak korlátozott rosszindulat feltételezheti a tudományos szocializmus megalkotóiról, hogy nem volt előttük világos az a banális tény, hogy okozati összefüggés csak a testi világban lehetséges s hogy a társas együtt élés összefüggései *csupán a fejlődés bizonyos irányát, tendenciáját, jelölik*, azt az irányt, amely felé, a gazdasági (technikus-ökonómikus), alapon épülve — minden

időleges visszaélés ellenére, ahogy Friedrich Engels hangsúlyozza — alakul a társadalom.

A történelmi egyidejűség rendkívül fontos törvénye ez, amely szerint minden társadalom. vagyis minden hármas tagozatú társadalmi munka belső erőktől hajtva *törekszik az egyenlő nivó felé*. Amint a faeke, lúdtollas és postakocsis társadalmak nem ismerhetik a „rendőrség rádió» készenlétét” vagy a bombavető repülőgépeket, úgy a a elektromotoros és traktoros társadalmak, vagyis a kollektív termelőmunka társadalmi is csak ideig-óráig elégedhetnek meg

a „végső feleletek” kezdetleges formáival.

Ezzel azonban már a társadalmi fejlődés kérdéskomplexumát érintettük, amire vonatkozólag a marxi alaptörvény a következő megállapításokat teszi:

VI. A társadalom anyagi termelőerői fejlődésük egy bizonyos fokán ellentétbe kerülnek a fönnálló termelési viszonyokkal, amelyek közt eddig alakultak. Ami a termelő erők fejlődése számára forma volt, a tulajdoni viszonyok a termelőerők bilincseivé válnak.¹⁴

Akkor, amikor a tulajdoni viszonyok a termelőerők bilincseivé válnak, következik el „a szociális forradalom korszaka”, amidőn a termelőerők már bekövetkezett fejlődését nyomott követi az öntudati (vagy tiszta szellemi) formák, az államszervezet s a tulajdoni viszonyok megfelelő átalakulása.

„Forradalom” marxi értelemben tehát nem több és nem kevesebb mint „a roppant, felépítmény” s a tulajdonviszonyok átalakulása, az alapépítmény termelőerőihöz való igazulása;

Az átalakulás sorrendje az, hogy a labilis korszakába ért társadalmi rendnek először társadalom-öntudati formái, aztán (államszervezete s végül tulajdonviszonyai alakulnak át.

Természetes, hogy itt sem szigorú „természettudományos” vagy okozati egymásutánról van szó. A társas jelenségvilág nem ismeri az okozatiságot. a szükségszerű egymásra következtetést. A „szociális forradalom korszaka” is voltaképp az alakulás kaotikus összevisszaságát mutatja. Végső eszmék, nevelési elvek. értékelések, tulajdonjogi határozmányok és büntetőjogi szankciók, szervezeti formák és államhatalmi intézmények *többé-kevésbé gyors és jelentős formálódása a fejlődés síkján előre jutott termelőerők irányában ~ er*, a „forradalom,” fogalom marxi s egyúttal társadalomtudományi értelme első fogalmazásban. De mégis kétségtelen, hogy az egymásután nagyban és egészben úgy alakul, hogy először a társadalmi öntudat összefoglaló elvei igazságai és értékelései, nevelési és lélekformálási módszerei kerülnek sorra — a tiszta szellemi formák, amelyek a társas együttélés legérzékenyebb nyilvánulásai, aztán megkezdődik a szervezeti formák s az állami intézmények alakulása s végül az átalakult ember átalakított intézményei segítségével

deklarálja az új termelési mód fejlettségének megfelelő tulajdonjogot.

VII. „Egy társadalmi alakulat nem pusztul el, amíg ki nem fejlődtek tenne mindazok a termelőerők, amelyek számára elegendő tért nyit s új magasabb termelési viszonyok sem lépnek föl, amíg létezésük anyagi föltételei ki nem sarjadtak a régi társadalom kebelében.”

A termelőerők s tulajdonviszonyok, ezzel pedig a termelés s a társadalmi rend közti ellentétek megszüntetésére természetesen bizonyos lelki és szervezeti formák szükségesek, Egyszerűbben: *csakis bizonyos lelkiségű (gondolkozású, érzésvilágú és magatartású) emberek szervezett ereje képes a társadalom újjászervezésére.* Emberek teremtik történelmüket, akik új termelési módok között s nem utolsó sorban ezek hatására új világnézetet és új intézményeket hoznak létre, az államhatalmi szervezetet átalakítják, a termelőerőknek megfelelő tulajdonjogi szabályokat előírják és intézményessé teszik a nevelésnek, az emberformálásnak új módszereit és értékeléseit.

Az új: a jövőt kutató és formáló ember szervezeti egységeinek, a marxi értelmű „forradalmi osztálynak” is megvan azonban a maga reális bázisa. Nem teremthető például szocializmus primitív termelési mód alapjain. Nem véletlen az sem, hogy a *francia forradalom* ideáljai a tőkés termelés s a polgári társadalom valóságává lettek: „hogy az örök méltányosság a burzsoá igazságszolgáltatásban taláta valósul ásat, hogy az egyenlőség a törvény előtt való polgári egyenlőség lett, hogy a forradalom mint egyik legfontosabb ember jogot, a tulajdont deklarálja s hogy az ész állama, a Rousseau-féle társadalmi szerződés, csak mint polgári demokratikus köztársaság lépett és léphetett életbe...” (Friedrich Engels). Súlyos, katasztrofális megpróbálások elkerülését jelenti az a fény, hogy az emberiség és nemzeti vagy állami egységei — ha nem is mindig, de legalább az esetek túlnyomó részében — „csak olyan feladatokat állítanak maguknak, amelyeket meg is tudnak oldani”, s hogy a legtöbbször „csak akkor lép elő a feladat, amikor megoldásának előfeltételei jelen vagy legalább is kialakulóban vannak”.

VIII. A társadalom gazdasági alapú történelmi fejlődésének és kialakulásának et ligi korszakai a termelés és elosztás — állami rendfenntartás — tiszta szellemi formák (ó) ázsiai, (európai) ókori, hűbéri és „modern” polgári” alakjai.

Mind e korszakokban elindul a fejlődés az anyagi javak termelésének síkján és mind e korszakokban növekvő, konfliktust hoz létre a termelőerők előrefejlődése s a tulajdonviszonyok elavulása. A korszak végén

aztán vagy elpusztul a társadalmi rend egésze, vagy létre jő az új; a termelési mód fejlettségének megfelelő államszervezet, tulajdonjog és nevelési (közvetlen emberformálási) metódus.

A termeléselosztás — állami rendfenntartás — tiszta szellemi formák „modern polgári korszaka a társadalmi rend utolsó ellentétes formája. Vele zárul „a társadalom előtörténete”, vagyis az osztálytársadalmak története.

V.

A szocialista társadalom- és történelemszemlélet lényege

Megkísértük tehát a feleletet arra a kérdésre, hogy mit tanít a tudományos szocializmus alaptörvénye: *A társadalom ökumenikus mozgástörvénye.*

Ez *alaptörvény* részletes megtárgyalása után most már megállapíthatjuk, hogy a marxi elmélet a társadalmat, vagyis társadalmasult emberek együttélését és összeműködését,

nyugvó (sztatikus) és benső erőktől hajtott (dinamikus)

állapotában veszi *szemügyre* és feleletet igyekszik adni a társadalomtudomány két alapvető kérdésére, arra nevezetesen hogy

mi a társadalom? és Miként fejlődik a társadalom?

E megismerések összefoglalásaképpen jellemezzük még *egyszer* a tudományos vagy marxista szocializmus általános társadalom- és történelemszemléletét.

A marxi társadalomszemlélet

történelmi és dinamikus:

hangsúlyozza *minden* társadalmi intézmény történelmi, a változó viszonyokkal alakuló voltát és kutatja e történelmi változás dinamikus: benső (immanens) erőkre visszavezethető okait, az okok kutatásában aztán elsősorban *a termelés és elosztás* viszonyaira, a társadalom „technikus-ökonomikus” szerkezetére fordítja a figyelmet.

Nem elég, hangsúlyozza, egy társadalom vagy egy történelmi korszak államhatalmi intézményeinek, vagy ép társadalom öntudati („ideológiai”) eszméinek vizsgálata. Az alap, a „reális bázis”, amelyre a politikai, valamint az összefoglaló-eszmei „felépítmény” épül, az a mód, ahogy egy társadalom közvetlen szükségleti tárgyait, tárgyi javait elosztja. Egy társadalmi történelmi korszak döntő tényezője *ép a főtermelőeszközök feletti tulajdonjog vagy rendelkezési hatalom.*

A marxi társadalomszemlélet történelmi és dinamikus nézőpontja ezzel

szociális realizmussá

mélyül. A marxizmus „tőke” fogalma ép egy oly sajátos, egy bizonyos korszakban érvényes tulajdonjogi formát jelöl, mely sajátos történelmi adottságok között keletkezett és bizonyos történelmi adottságok bekövetkezésével meg fog szünni.

A szociál-realista társadalomszemlélet állítja fel a „Das Kapital” közgazdaságtani alapelveit, vizsgálja a tőkés gazdálkodás fejlődési irányait („tendenciáit”) s látja meg — már a múlt század közepén — azokat a válság-formákat, melyek elállják az egészséges társadalmi vérkeringés útját.

E társadalmi viszonyokat vizsgáló realizmus azonban nem csupán azt hangsúlyozza, hogy a tőkés gazdasági és társadalmi rend a társadalmi munka szabad fejlődésének bilincsvé vált, hanem látja e bilincsek „széttörésének” történelmi folyamatát is. És hangsúlyozza, hogy a tőkés előjogok leépítésével zárul az osztálytársadalmak története, mely voltaképp a valóságos, a tényleges, az osztály nélküli társadalomnak csupán előtörténete: „Vorgeschichte der Gesellschaft.”

A marxi társadalmi realizmus ezzel a jövőt vizsgáló; a jövő eszményi céljaiért lelkesülő pillantással lép a nagy erkölcsi rendszerek sorába, hogy közöttük a

reális idealismus

a valóságon épülő és nem csupán romantikus szólamokat hangoztató erkölcsiség és etika nagyon időszerű formáját képviselje.